

ons amsterdam

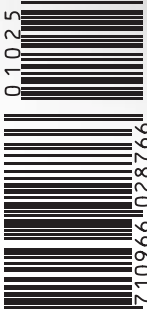
gebouwd op verhalen

**Van Toontje tot de
Thorbecke Bar**
Sneuvelplekken voor
nachtvlinders

Magisch concert
De stad loopt uit
voor Sinatra

*Amsterdam is geen
Vinexwijk!*
Interview met de
nachtburgemeester

De Amsterdamse nacht

De commissaris heeft een tatoeage

Een tatoeage was in 17de-eeuws Europa *not done*. Toch staat er eentje in het midden van de compositie op een groepsportret van Amsterdamse notabelen. Hoe kwam een rijke 17de-eeuwse koopman ertoe om een staartster op zijn pols te tatoeëren?

DOOR LIESBETH ABRAHAM EN JUDITH VAN GENT

Soms gaan er jaren voorbij voordat opeens een bijzonder detail op een kunstwerk wordt opgemerkt. Dat gebeurde onlangs bij een portret van het College van de Oppercommissarissen der Walen uit 1674 in de collectie van het Amsterdam Museum. Bij een controle

van de toestand van dit schilderij, dat wordt toegeschreven aan Wallerant Vaillant, zag restaurator Liesbeth Abraham op de linkerpols van een van de geportretteerden een tatoeage. Opmerkelijk genoeg staat het tekenje ook nog eens in het centrum van de

compositie. Tatoeages bestaan al sinds de prehistorie. Zeelieden namen het gebruik als gelukssymbool of herkenningsteken over en lieten bijvoorbeeld een anker voor hoop, of een zwaluw voor een veilige reis afbeelden. In West-Europa stond de christelijke kerk echter negatief ten opzichte van lichaamsversiering en dus was het dragen van een tatoeage daar lange tijd verboden. Er zijn geen visuele of schriftelijke bronnen uit het 17de-eeuwse Amsterdam bekend die tatoeages expliciet beschrijven of afbeelden. Voor de burgers waren tatoeages *not done*: ze werden geassocieerd met zeelui, criminelen of buitenstaanders. Dat maakt de tatoeage op de pols van deze Amsterdamse heer dus een bijzondere vondst.

◀ Portret van het College van de Oppercommissarissen der Walen uit 1674, toegeschreven aan Wallerant Vaillant. Wessel Smits zit aan de tafel, tweede van links, en houdt zijn getatoeëerde pols omhoog.
AMSTERDAM MUSEUM

kwamen bijeen op de tweede verdieping. Om hun vergaderruimte te decoreren gaven zij in de loop der jaren opdracht voor meerdere schilderijen.

Het hier besproken groepsportret van de commissarissen werd rond 1674 gemaakt, waarschijnlijk naar aanleiding van de nieuwe titel 'oppercommissaris' die zij in 1673 kregen. Het schilderij toont vier oppercommissarissen, de havenmeester, diens knecht en de kapitein van de waalridders, met achter hen een doorkijk naar de haven. Het werk werd eerder toegeschreven aan

uit Antwerpen, gingen in 1608 in Amsterdam in ondertrouw. Blijkbaar hebben zij zich later elders gevestigd, want in het Stadsarchief zijn geen doopaktes van hun kinderen te vinden. Frederick Smits was een zeer vermogend koopman. Bij zijn huwelijk in 1608 woonde hij in de Breestraat. In 1615 liet hij het huis De Zonnewijzer op de Herengracht bouwen door Hendrick de Keyser. Hij overleed in 1625. In 1626 werd het huis verkocht en hertrouwde Susanna Huysmans met Philibert Vernatti.

Tatoeages werden geassocieerd met zeelui, criminelen of buitenstaanders

Adriaen Backer, maar is waarschijnlijk geschilderd door Wallerant Vaillant, een van oorsprong Zuid-Nederlandse kunstenaar die tussen 1664 en 1677 in Amsterdam verbleef.

Dankzij een vermelding in de geschiedschrijving van Amsterdam door Jan Wagenaar zijn de namen van de geportretteerde mannen bekend. Van links naar rechts zitten de oppercommissarissen Dirk Claasz van Leek, Wessel Smits, Hendrik Lynslager en Jan Vlasblom. Achter hen staan links Michiel Muyden, kapitein van de waalridders, havenmeester Joannes Tellier en diens knecht.

De plaatsing van de mannen in het schilderij wordt bepaald door de hiërarchie: degene die het langst commissaris was, kreeg de beste plek op het schilderij. Dat betekent in dit geval dat Van Leek en Vlasblom die allebei sinds 1664 commissaris waren, links en rechts aan de kopzijde van de tafel zitten. Smits en Lynslager zitten achter de tafel, waarbij de man met de tatoeage duidelijk de oudste van de twee is en dus Wessel Smits zal zijn.

Michiel de Ruyter

Wessel Smits werd geboren rond 1618/19. Zijn ouders, Frederick Smits uit Keulen en Susanna Huysmans

Haar zoon Wessel Smits trouwde in 1644 met Elisabeth Crook, dochter van de buskruitfabrikant Abraham Pietersz Crook en Immetje Jorisdr Eenhoorn, die op de Gelderse kade woonden. Wessel en Elisabeth lieten elf kinderen dopen. In ieder geval één dochter bleef leven: Benninga Smits, die in 1669 trouwde met Jan Pauwels van Gelder, de stiefzoon van Michiel de Ruyter.

Smits was koopman en de zaken gingen goed. In juni 1655 kocht hij een huis en erf met de naam De Stad Nijmegen op de IJgracht, de huidige Prins Hendrikkade. Smits was luitenant en later kapitein van een compagnie schutters en speelde een belangrijke rol bij een oproer bij het huis van zijn buurman, Michiel de Ruyter. Diens biograaf Geraert Brandt beschrijft de gebeurtenis tot in detail.

Op 6 september 1672, twee weken na de lynchpartij van de gebroeders De Witt in Den Haag, trok een groep boze burgers richting het huis van De Ruyter. Ze gingen verhaal halen omdat ze dachten dat hij de vloot aan de Fransen wilde verraden. De Ruyter was zelf niet thuis en zijn vrouw riep haar buurman Smits erbij om de gemoederen te bedaren. Op zijn vraag wat er aan de hand was, antwoordden de oproerkraaiers: 'Gij dikke schelm, komt van de stoep, men zal u op zijn Jan de Wits handelen!', een

Binnenhavens

De Oppercommissarissen der Walen hielden toezicht op het beheer van de havens, walen en kranen van de stad. Amsterdam kende een Oude en Nieuwe Waal, aan het IJ grenzende binnenhavens die als aanlegplaatsen dienden voor schepen. Het college was onderdeel van het stedelijk bestuur en speelde vanaf de 17de eeuw een cruciale rol in de logistiek, handel en infrastructuur van Amsterdam.

Onder hun gezag vielen onder anderen de havenmeester, de zogenaamde waalridders en de boomsluiters, die het eigenlijke toezicht hielden op wie er 'binnen de palen' van de Amsterdamse haven toegang kregen. Vanaf 1656 hadden de havenmeesters hun kantoor in de Schreierstoren. De commissarissen

duidelijke verwijzing naar de lynchpartij in Den Haag. Wessel Smits wist echter de orde te herstellen en de door hem opgetrommelde compagnie schutters hoefde niet in actie te komen.

Een ster met een staart

Aan de binnenkant van de pols van deze koopman, schutter en oppercommissaris Wessel Smits, moet dus rond 1674 een tatoeage hebben gezeten. Maar wat stelt die afbeelding voor? Is het een bloem, een kompasroos, of misschien – waar het het meest op lijkt – een achtpuntige ster met een staart: een staartster ofwel een komeet?

In de 17de eeuw was er in West-Europa meerdere malen een komeet zichtbaar, onder meer in 1618, 1660 en 1684. De eerste was het langst te zien, tussen

WEET U MEER?

Dit artikel is een weerslag van onze bevindingen; duidelijk is dat we er nog niet zijn. Is er onder de lezers van *Ons Amsterdam* iemand die ons verder kan helpen? Uw reactie kan naar infocollectie@amsterdammuseum.nl

9 november 1618 en ergens in januari 1619. Rond kerstmis 1618, midden in een tijd van politieke en religieuze spanningen – de strijd tussen remonstranten en contraremonstranten, en het vermeende landverraad van Johan van Oldenbarnevelt – verscheen er een felle komeet boven de Republiek der Verenigde Nederlanden. De bevolking zag er een teken van Gods toorn in en vreesde dat het einde in een pamflet der tijden nabij was.

Niet veel later probeerde dichter, jurist en politicus Jacob Cats de komeet nuchter te duiden. Met een combinatie van poëzie, dialoog en betoog onderzoekt Cats of kometen werkelijk voortekenen van rampspoed zijn. Hij verwerpt astrologische voorspellingen, maar erkent dat zulke tekenen mensen kunnen aanzetten tot bezinning. Cats' boodschap is moreel en troostend: zoek rust, wees verstandig en leef rechtvaardig te midden van angst en verwarring.

◀ Uitsnede uit het portret.
De tatoeage op de pols
van Smits is waarschijnlijk
de verbeelding van een
komeet.
AMSTERDAM MUSEUM

Er zijn verschillende voorstellingen van deze komeet bekend, waaronder de afbeelding op de titelpagina van Cats' pamflet. Meestal tonen ze, net als de tatoeage op het schilderij, een ster met een rechte staart. Iets vergelijkbaars is te zien aan de voorzijde van een Duitse penning, waar onder de voorstelling van de komeet de woorden 'ANNO 1618 19 NO' te lezen zijn.

Henk Schiffmacher

Hoe kwam een rijke 17de-eeuwse koopman ertoe om een staartster op zijn pols te laten tatoeëren en deze vervolgens ook nog eens duidelijk zichtbaar te tonen in een groepsportret? Zijn manchete is zelfs wat naar boven geschoven om de tatoeage nog beter te laten zien. Een eerste aanwijzing voor de keuze van de staartster kan gevonden worden in Smits' geboortedatum, hoewel die slechts bij benadering bekend is. Wessel Smits gaf bij zijn ondertrouw op 21 januari 1644 aan 25 jaar oud te zijn. Dit betekent dat hij tussen 22 januari 1618 en 22 januari 1619 geboren moet zijn. Zoals gezegd

► Op een Duitse penning zijn de woorden 'ANNO 1618 19 NO' te lezen, onder een afbeelding die doet denken aan de tatoeage op de pols van Wessel Smits.
RIJKSMUSEUM AMSTERDAM

was de komeet zichtbaar van 9 november 1618 tot in januari 1619. Het is dus goed mogelijk dat Smits het levenslicht zag terwijl boven zijn hoofd een komeet vloog en dat dat 'wapenfeit' voor hem een symbolische betekenis heeft gekregen. Misschien heeft de tweede echtgenoot van zijn moeder, Philibert Vernatti, hierin nog een rol gespeeld. Vernatti verkeerde in intellectuele kringen. Onder zijn bekenden was eerder genoemde Jacob Cats en ook de natuurkundige en ingenieur Isaac Beeckman, die in

Het manchete is zelfs wat naar boven geschoven om de tatoeage beter te laten zien

Dordrecht waarnemingen verrichtte op natuurkundig, meteorologisch en astronomisch gebied. Zou Vernatti zijn jonge stiefzoon er op hebben gewezen hoe bijzonder zijn geboorteur wel niet was geweest?

Dat zou misschien het onderwerp van de tatoeage kunnen verklaren, maar zegt nog niets over het ontstaan ervan. Hoewel een tatoeage voor een Amsterdamse burger van de 17de eeuw eigenlijk onacceptabel was, hechtte Smits blijkbaar zo veel waarde aan de zijne dat hij zich ermee wilde laten portretteren. De andere oppercommissarissen vonden dat kennelijk geen probleem.

Waar en wanneer liet Smits de tatoeage zetten? In Amsterdam werden voorzover we weten geen tatoeages geplaatst en of Smits ooit (verre) reizen maakte is niet bekend. We nodigden de Amsterdamse tatoeëerder Henk Schiffmacher uit om met ons naar de afbeelding te kijken. Schiffmacher heeft grote kennis van de geschiedenis van tatoeages en heeft een collectie tatoeages en literatuur hierover, maar zo'n vroege Amsterdamse tatoeage heeft hij nog nooit gezien... ●

◀ Jacob Cats probeerde de felle komeet die rond kerst 1618 boven de Republiek verscheen in een pamflet te duiden. Was het een voorteken van rampspoed? De afbeelding is naar een ontwerp van Adriaen Pietersz van de Venne.
RIJKSMUSEUM AMSTERDAM